

Det makedonska kungariket

- från världsherravälde till fall återspeglat i mynten

Det makedonska kungariket täcker en period i grekisk historia på mer än 600 år, från omkring 800 till 168 f.Kr.¹ Med undantag av några korta mellanperioder är det två dynastier, som svarat för regeringsmakten, argeaderna och antigoniderna. De mest kända av argeaderna är Filip II och Alexander den Store – den förre lyckades med maktmedel och diplomati ena de grekiska stadsstaterna till att anfäll mot perserriket, en uppgift som sonen Alexander med effektivitet och kraft genomförde. Alexander den Stores framgångar resulterade i att de tidigare grekiska perioderna, den arkaiska och klassiska, övergick i den hellenistiska, med en spridning av grekisk kultur och civilisation till en stor del av den antika världen. Efter hand växte en annan stormakts anspråk på medelhavsområdet upp, och det makedonska kungariket föll i romarnas händer vid slaget i Pydna år 168 och det hellenistiska Grekland upphörde i samband med romarnas övertagande av hela medelhavsområdet efter sjöslaget i Actium år 31.

De makedonska kungarnas maktanspråk framgår tydligt av deras mynt, som präglas av motiv på framstående gudomligheter som Zeus, Apollon, Athena, Poseideon, segergudinnan Nike och hjälten Herkules, liksom krigiska attribut som sköldar, hjälmar, spjut och djur som stridshästar, lejon och örnar.

Ursprung och den tidiga argeaddynastin i Makedonien

Under den arkaiska perioden i grekisk historia skedde på grund av stridigheter inom kungahuset

i Argos på Peloponnesos en utflyttning omkring år 800 ledd av prins Karonos. Enligt legenden passerade de Delphi på andra sidan korintiska viken där de råddes av oraklet att fortsätta "dit de blev ledda av sin getflock". Färden gick norrut, förbi berget Olympen, som hyste de främsta gudomligheterna med Zeus i spetsen. De hamnade till slut i grekiska Makedonien och grundade där staden Aigai (upptäckt vid arkeologiska utgrävningar i mitten på 1800-talet i närheten av den nuvarande staden Vergina). Argeaddynastin, som hävdar sitt ursprung från Herkules, har fått sitt namn efter utflyttningssorten Argos, och huvudstaden Aigai efter det grekiska ordet för get.

De tidiga makedonska kungarna i argeaddynastin är till stor del kända enbart genom legender och har inte satt några direkta historiska avtryck. Från och med Amyntas I (547 – 498) och Alexander I (498 – 454) är kännedomen större eftersom Makedonien var en vasallstat till persernas akemenidimperium från år 512 tills perserna slutligen besegrades av grekerna år 479 och lämnade fastlandet. Härmed avslutas den arkaiska perioden i grekisk historia och övergår i den klassiska.

Argeaddynastin under den klassiska perioden i Grekland

Under den klassiska perioden i grekisk historia som sträcker sig från år 479 fram till Alexander den stores död i Babylon år 323 stärkte de makedonska kungarna efterhand sin makt även om de grekiska stadsstaterna, som t.ex. Athen, Sparta och Thebe spelade en dominerande roll politiskt och kulturellt. Som nämnts ovan var det Filip II, som lyckades balansera denna maktfördelning.

¹ Dateringarna i denna artikel är genomgående f.Kr, varför framgent årtal ges utan förtydligandet f.Kr.



Fig. 1. Alexander I, AR tetradrachm, 24.5 mm, 12.40 g.



Fig. 2. Perdikkas II, AR tetrobol, 13.5 mm, 2.04 g.



Fig. 3. Archelaos I, AR stater, 23 mm, 10.14 g.



Fig. 4. Amyntas II, AE dichalkon, 13.5 mm, 2.19 g.



Fig. 5. Amyntas III, AE tetrachalkon, 16 mm, 3.92 g.

Under perserkriget var **Alexander I** (498 – 454) en akemenidisk vasall, en roll som han utnyttjade för personlig vinning, och efter persernas förlust och tillbakadragande år 479, utvecklade till ett nära samarbete med grekerna. Han tilldelades postumt titeln Alexander I Philhellene (greklandsvännen). Redan vid de olympiska spelen år 504 tilläts han att medverka med hänvisning till sitt ursprung från Herkules och Argos, även om Makedonien på den tiden fortfarande betraktades som en barbarisk stat.

Alexander I var den förste makedonske kungen att i eget namn ge ut mynt. Myntet i Fig. 1 visar på åtsidan bokstaven A under en ryttare till häst med två spjut. Myntet är präglat i huvudstaden Aigai, vilket symboliskt refereras till med en bild av en getabock på frånsidan.

Alexanders son **Alcetas II** var regent från 454 till 448, då han mördades och brodern **Perdikkas II** (448 – 413) besteg tronen. Perdikkas regeringstid karakteriseras av ett triangeldrama med stridigheter mellan stadsstaterna Athen och Sparta och det makedonska kungariket. Olika förbund och brytningar däremellan var legio. Myntet i Fig. 2, med stridshäst och hjälm, kan ses som ett exempel på stridigheterna.

Perdikkas son **Archelaos I** (413 – 399) etablerade goda relationer med Athen och byggde upp Makedonien både vad gäller militär infrastruktur och kulturella aktiviteter. Han flyttade huvudstaden till Pella, även om Aigai var fortsatt ceremoniellt och religiöst centrum. Myntet i Fig. 3 med Apollon på åtsidan uppvisar både härskar- och kultursymboler.

Den turbulenta tiden 399 – 393 efter Archelaos fränfalle präglades av stridigheter mellan olika pretender till kungamakten: Orestes, Aeropos II, Archelaos II, Pausanias och Amyntas II.

Släktförhållandena för **Amyntas II** (394/393), även kallad Amyntas den Lille, liksom för den efterföljande regenten **Amyntas III** (393 – 371), ges lite olika bud i litteraturen. Bronsmynten i Fig. 4 och 5 uppvisar enligt tradition olika maktmedel – en korintisk hjälm, hjälten Herkules och en örn, som förtär en orm. Det senare motivet kan eventuellt hänvisa till Amyntas III:s besegrande, med hjälp av trupper från Sparta, av staden Olynthos och det chalkidiska förbundet år 379.

Amyntas III hade tre söner med Eurydice – Alexander, Perdikkas och Filip, vilka alla tre i tur och ordning var tronföljare till Amyntas. Den unge **Alexander II** (371 – 369) stötte genast på problem och mördades av svärsonen Ptolemaios Aloros. Alexanders bror **Perdikkas III** (368 – 359)

fick kungamakten, men Ptolemaios agerade som regent fram till 365, då han i sin tur mördades av Perdikkas. Perdikkas III var en kulturpersonlighet och omgav sig med lärda män. När han agerade som krigare i ett försök att återta övre Makedonien blev han dock besegrad och dödad. Hans unge son Amyntas IV blev titulärkung av Makedonien medan den reella regeringsmakten övertogs av Perdikkas yngre bror **Filip II** (359 – 336).

Grekland bestod vid denna tidpunkt av ett antal starka stadsstater samt ett kungarike i det halvt barbariska Makedonien. I samband med att Filip II blev kung av Makedonien inleddes dock en ny era i Greklands historia. Han byggde upp en stark armé med användande av nya krigsformationer och belägringskonster. Tidigt i karriären besegrade han Amphipolis och Crenides, omdöpt till Filippi, med det mellanliggande berget Pangaion, vars gruvor var rika på ädla metaller som guld och silver. Detta hade en avgörande betydelse för Filips fortsatta framgångar, inte enbart ekonomiskt utan även propagandamässigt genom den omfattande myntproduktionen i hans namn med porträtt framför allt av de grekiska gudarna Zeus och Apollo.

Filip II:s mest betydelsefulla militära framgång var genom besegrandet av det antimakedonska förbundet mellan Athen och Thebe vid fältslaget år 338 i Charionea. Detta var ett stort bakslag för den athenska retorikern Demosthenes, som under ett stort antal år bedrivit en antimakedonsk kampanj. Vid ett möte i Korinth efter slaget i Charioneia slöts en fred mellan Makedonien och flertalet grekiska stadsstater. Det korinthiska förbundet utsåg Filip II till grekisk överbefälhavare, även om de olika stadsstaterna hade en fortsatt hög autonomi. Perserriket sågs nu som grekernas gemensamma huvudfiende.

Filip II var gift inte mindre än sju gånger. Med Olympias från Epiros hade han sonen och efterträdaren Alexander, som föddes år 356, samma år som Filips hästekipage vann OS-guld i Olympia. För att fira segern vid Charioneia år 338 lät Filip bygga minnesmonumentet Filipeion i Olympia.

Grekernas planerade fälttåg mot perserna med Filip som befälhavare fick ett snabbt slut år 336 då Filip mördades vid teatern i Aigai i samband med firandet av giftemålet mellan hans dotter Cleopatra och Olympias bror Alexander I från Epeiros. Filips 20-årige son Alexander utropades nu till kung och blev den som kom att leda fälttåget mot perserna. Framgångarna i kriget mot perserna bör tillskrivas både Filip II, som

gjorde förberedelserna och Alexander III, som genomförde fälttåget. Ett eventuellt fälttåg lett av Filip II hade troligtvis inte blivit lika omfattande, och fälttåget lett av Alexander III hade inte kommit till stånd utan Filips förberedelser.

Filipsgrav i Aigai, nuvarande Vergina, upptäcktes så sent som år 1977 och uppvisar en imponerande samling värdeföremål, som begravningskrin med benrester och begravningskrona. Benresterna visar enligt senaste rönen tydligt på Filip II med längd, ett utslaget öga och ena benet knäckt.

Med de rikliga tillgångarna på ädla metaller hade Filip II, som nämnts, en omfattande myntproduktion. Guldmynten, i attisk viktstandard (8.6 g), och silvermynten, i thrakisk-makedonsk viktstandard (14.4 g), präglades under Philip II:s livstid i huvudstaden Pella och handelsstaden Amphipolis. Dessa populära mynttyper fortsatte att präglas på andra orter även efter Filips död.

I Fig. 6 visas en guldstater med Apollon, Delfis speciella gudomlighet på åtsidan (Filip II blev Delfis beskyddare år 346 efter besegrandet av fokierna) och hästekipaget, som vann olympiska spelen 356, på frånsidan. Silvertetradrachmen i Fig. 7 har på åtsidan ett porträtt av den högsta gudomligheten Zeus, liknande Phidias Zeusstaty i Olympia, och på frånsidan en ryttare med palmkvist, även det ett tecken på Philips framgång i de olympiska spelen. Dessa mynt blev vitt spridda och populära i Grekland, vilket bidrog till acceptansen av Filip II som grekisk ledare.



Fig. 6. Filip II, AV stater, 18 mm, 8.59 g.



Fig. 7. Filip II, AR tetradrachm, 24 mm, 13.94 g.

Utöver mynten i ädla metaller gav Filip II ut ett stort antal bronsmynt, huvudsakligen med hästmotiv på framsidan.

Alexander III (336 – 323), eller **Alexander den Store**, för vilket han är mer känd som, föddes år 336 i huvudstaden Pella som son till Filip II och Olympias. Han utbildades såväl fysiskt och militärt som kulturellt, det senare som 13- till 16-åring med retorikern och kulturpersonligheten Aristoteles från Stagiera som lärare. Alexander fascinerades speciellt av Homeros skrift *Iliaden*, som Alexander senare alltid hade med sig under sina fälttåg.

Alexander lyckades tämja hästen Bukefalas, med rädsla för sin egen skugga. Bukefalas var sedan Alexander trogen ända till härtåget mot Indien, där hästen avled, och fick ge namn åt staden Bukefala.

Alexanders militära utbildning under fadern Filip gav honom ett flertal smärre uppdrag fram till att han som 18-åring ledde den vänstra flanken av den makedonska armén vid Filip's avgörande framgång vid slaget i Charonea år 338 mot Athen och Thebe.

När Filip II blev mördad år 336 utsågs Alexander till kung av Makedonien. Hans första uppgift blev att eliminera potentiella rivaler till tronen samt att slå tillbaka revolter från både nordliga och sydliga stadstater. Detta skedde med stor framgång för Alexander och han utsågs, liksom tidigare Filip

II, som ledare av det korinthiska förbundet och befälhavare för det kommande kriget mot perserna.

Efter att ha utsett generalen Antipatros till regent över Makedonien anträdde Alexander fälttåget mot perserna år 334. Hans första uppgift var att befria ett antal klassiska grekiska städer längs nuvarande Turkiets västkust och ge dem autonomi och demokrati. I staden Ilion (Troja) fick han med Homeros skrift *Iliaden* i hand sitt lystmäte tillgodosett i "mötet" med forntida grekiska krigshjältar. Enligt sägnen övertog han Akilles sköld, som förvarades i templet Athena Ilias.

Efter segern i fältslaget vid Granikos och övertagandet av den persiska provinshuvudstaden Sardes gick fälttåget vidare för att befria även de grekiska städerna i sydvästra "Turkiet" från persiska arméer och vasaller. Vidare inåt landet (se kartan i Fig. 8, där Alexander härtåg är markerat) nådde han Frygiens huvudstad Gordion. Här fick han i uppgift att lösa den gordiska knuten, som band samman två oxkärror. Den som lyckades lösa knuten skulle bli herre över Asien. Alexander misslyckades och blev så arg att han högg sönder knuten med sitt svärd. Härvid insåg han att problemet blivit löst, och fortfarande kallas en okonventionell lösning av ett svårt problem för ett alexanderhugg.

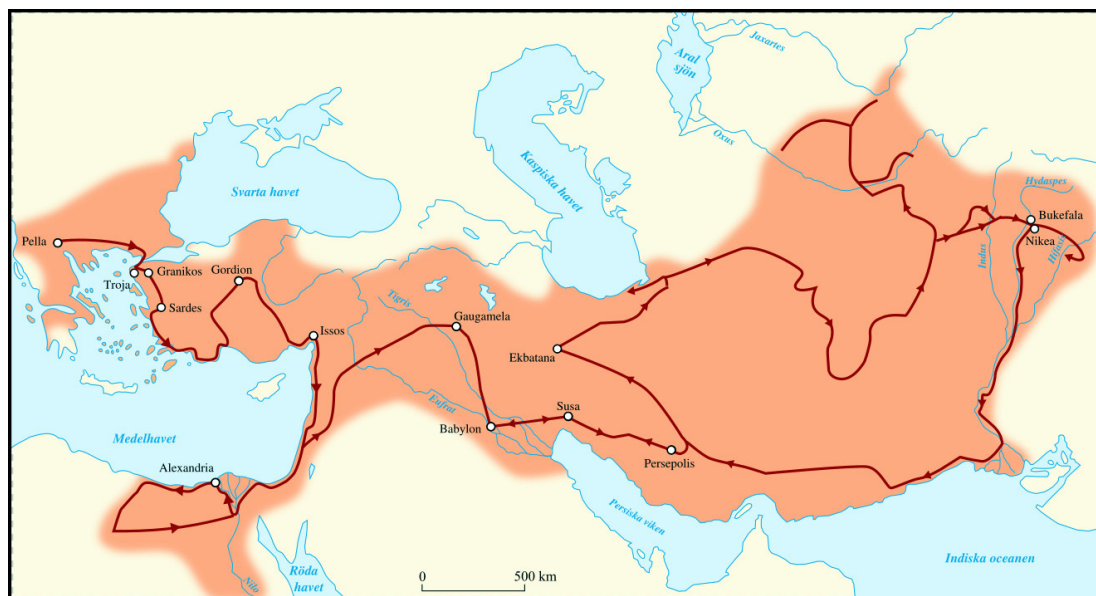


Fig. 8. Karta över Alexanders fälttåg mot perserna och omfattningen av imperiet vid hans bortgång.



Fig. 9. Slaget vid Issos år 333 med Alexander till häst till vänster och Dareios III i stridsvagn till höger.

Framgent tornade dock större problem upp sig för Alexander. Den persiske kungen Dareios III, med en till antalet soldater helt överlägsen armé, mobiliserade i sydöstra "Turkiet". I slaget vid Issos år 333 lyckades en mer taktisk Alexander besegra den persiska armén varvid Darios själv tog till flykten. Det för den fortsatta utvecklingen avgörande slaget i Issos återges ovan i Fig. 9, i den berömda mosaiktavlan från Pompei, som visas i Neapels arkeologiska museum.

I stället för att förfölja Dareios på flykten österut fortsatte Alexander sitt fälttåg söderut längs medelhavskusten till Egypten, som han befriade från en närmare tvåhundraårig persisk ockupation. Han grundade staden Alexandria, som kom att bli en viktig huvudort med säte för det ptolemeiska kungariket efter Alexanders död.

Alexander fortsatte österut mot Mesopotamien, där han ytterligare en gång besegrade Dareios III, nu i slaget vid Gaugamela år 331. Dareios lyckades även denna gång fly vidare österut. I Mesopotamien erövrade Alexander den viktiga staden Babylon. Därefter intogs och plundrades både en av Persiens huvudstäder Susa och dess ceremoniella huvudstad Persepolis.

Perserriket var nu i stort sett besegrat även om de norra och östra delarna av Persien ej var befriade och jakten på Dareios inte slutförd. De fortsatta fälttågen var framgångsrika och ett

flertal städer med namnet Alexandria grundades. Meddelandet om att Dareios blivit mördad kan ses som perserrikets undergång.

I sitt sista stora fältslag besegrade Alexander den indiske kungen Poros i slaget vid floden Hydaspes år 326. Alexander grundade därefter två städer vid floden – Bukefala med namn efter hans trogne häst och Nikea efter segergudinnan Nike. Planerna på en fortsatt invasion av det indiska riket möttes av protester från de utmattade soldaterna. Alexander tvingades böja sig för motståndet och påbörjade ett återvändande först söderut längs floderna Hydaspes och Indus samt därefter västerut.

När Alexander av okänd anledning avled i Babylon år 323 vid 32 års ålder efterlämnade han ett världsimperium och sin höggravida baktriska hustru Roxana. Det är intressant att notera att Alexander den Store, liksom den tidigare Kyros den Store, grundaren av persernas akemenidimperium och den senare kejsar Augustus, romarrikets härskare, alla förespråkade pluralism och tolerans, även om de var tunga krigsherrar. Detta återspeglas bl.a. i att alla lät befolkningen i de ockuperade länderna behålla sin kultur och religion, samt att de lät prägla mynt inte enbart i "hemländerna" utan även lokalt på ett flertal platser hela riket.

Alexander den Stores myntning var omfattande, inte bara i Makedonien utan även i de befriade

grekiska städerna och i ockuperade städer i det tidigare perserriket. Guldmynten var i fortsatt attisk viktstandard medan silvermynten först producerades i liten skala i thrakisk-makedonsk viktstandard men övergick snart i den attiska (17.2 g).

Guldstatern i Fig. 10 uppvisar på åtsidan gudinnan Athena med korintisk hjälm och på frånsidan segergudinnan Nike hållande krans och skeppsmast, samt med inskriptionen



Fig. 10. Alexander III, AV stater, 19 mm, 8.57 g.



Fig. 11. Alexander III, AR tetradrachm, 25 mm, 17.21 g.



Fig. 12. Filip III, AR tetradrachm, 25 mm, 17.21 g.



Fig. 13. Filip III, AR drachm, 17 mm, 4.23 g.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ (kung Alexander) – ett typexempel på mynt med makt- och segeranspråk. Även tetradrachmen i Fig 11 hänvisar till tunga maktanspråk – hjälten Herkules klädd i lejonskinn på åtsidan och guden Zeus sittande på en tron med örn och spjut på frånsidan.

Uppdelningen av riket efter Alexander den Stores död under den hellenistiska perioden

Vid Alexanders bortgång i Babylon år 323 fanns ingen given efterträdare, även om Alexander lämnat över sin sigillring till generalen Perdikkas. Han blev förmyndare för titulärkungarna **Filip III** (323 – 317), som var Alexanders mentalt eftersatte halvbror, och **Alexander IV** (323 – 309), Alexanders son född två månader efter faderns död. Perdikkas blev mördad år 320 varvid förmyndarskapet över Filip III och Alexander IV överfördes till Antipatros, general och ledare för Makedonien på Greklands fastland under Alexanders fälttåg. Efter hand tog Antipatros råbarkade son Kassandros över som förmyndare. Filip III undanröjdes år 317 av Alexander den Stores mor Olympias, medan Kassandros såg till att samma öde mötte Olympias, Alexander IV och dennes mor Roxana.

Myntningen under titulärkungarna Filip III och Alexander IV följer ett tydligt mönster från Alexander den Stores tid. Som exempel visas nedan i Fig. 12 och 13 en tetradrachm och drachm från Filip III:s regeringsår med Herkules på åtsidan och Zeus på frånsidan.

I samband med att Kassandros blev kung av Makedonien på grekiska fastlandet år 305 upphörde en närmare 500 års regeringsperiod för de makedonska kungarna ur argeaddynastin. En översiktlig släkttavla över argeaddynastin med dess kungar, illustrerad med myntbilder, ges i Lennart Castenhags artikel "Mynten i det tidiga Makedonien" på SNF:s hemsida www.numismatik.se

Uppdelningen av Alexander den Stores rike skedde efter mer än 20 års stridigheter mellan Alexanders fältherrar, kända under namnet *diadochi* (efterföljarna). Inför slaget vid Ipsos i Frygien år 301 var läget enligt kartan i Fig. 14.

Vid slaget i Ipsos år 301 besegrade Kassandros, Lysimachos och Seleukos gemensamt Antigonos I Monofthalmos (den enögde), en av Alexander den Stores främsta generaler, och införlivade dennes erövringar i thrakernas och seleukidernas riken.

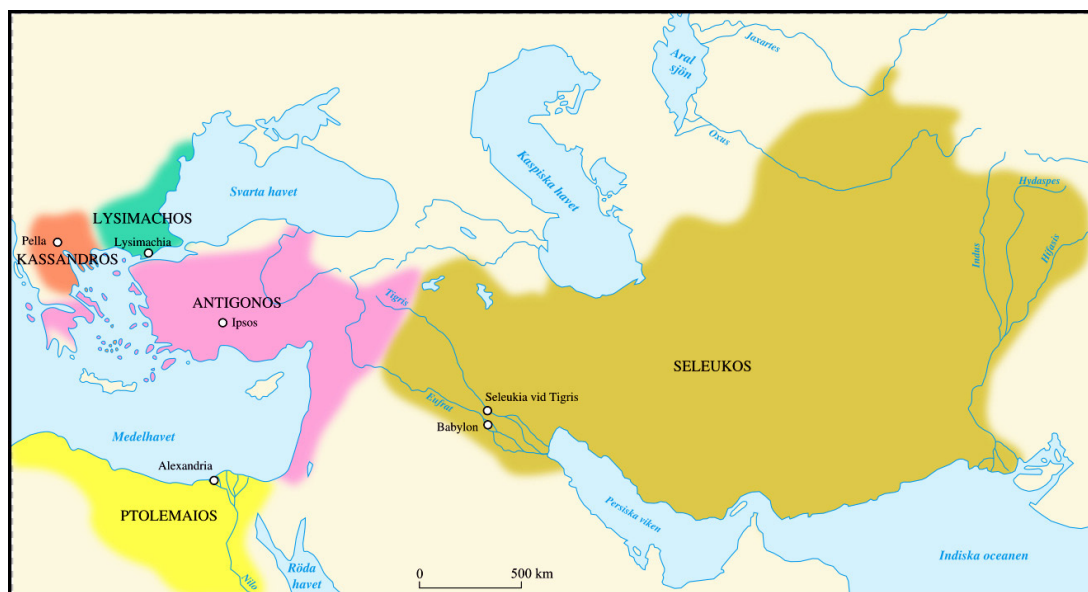


Fig. 14. Uppdelningen av Alexanders rike år 301 inför slaget vid Ipsos.

Antigonos I Monofthalmos hade utropat sig till kung år 306 som den förste av *diadochierna*. Han grundade antigoniddynastin, som kom att leda kungariket i Makedonien på grekiska fastlandet i mer än 100 år, även om han själv stupade vid slaget i Ipsos och hans son Demetrios I Poliorketes blev den förste makedonske regenten i dynastin. Myntet i Fig. 15 är präglat i Babylon år 315 – 311 av Antigonos I och är av sedvanlig alexandertyp.



Fig. 15. Antigonos I Monofthalmos, AR tetradrachm, 25.5 mm, 17.03 g.

Kassandros (305 – 297) var som tidigare beskrivits kung av Makedonien på grekiska fastlandet efter att ha undanröjt Alexander den Stores tronpretendenter med familjer ur argeaddynastin. Ett undantag var att han gifte sig med Alexanders halvsvuster Thessalonika och bytte namn på staden Therma till Thessaloniki. Efter Kassandros död följde tre år av inre familjestrider innan Demetrios I Poliorketes av antigoniddynastin tog över kungamakten.

Kassandros myntning i ädla metaller präglas av tidigare mönster från Filip II och Alexander III, medan bronsmynten är mer personliga och innehåller inskriptioner med hans namn.

Myntet i Fig. 16 visar guden Apollon på åtsidan och en trefot på frånsidan, bägge motiven med hänvisning till staden Delfi, medan myntet i Fig. 17 uppvisar mer krigiska attribut – en chalkidisk hjälm på åtsidan och en spjutspets på frånsidan – bägge mynten med texten ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ.



Fig. 16. Kassandros, AE 18, 18 mm, 6.43 g.



Fig. 17. Kassandros, AE 19, 19 mm, 3.53 g.



Fig. 18. Lysimachos, AV stater, 19 mm, 8.52 g.



Fig. 19. Lysimachos, AR tetradrachm, 30 mm, 17.09 g.



Fig. 20. Ptolemaios I Soter, AR tetradrachm, 26 mm, 14.20 g.



Fig. 21. Seleukos I Nikator, AR tetradrachm, 26 mm, 17.09 g.

Lysimachos (306 – 281) var nära vän till Alexander den Store och hans livvakt under det persiska fälttåget. Efter Alexanders död år 323 blev han ståthållare i Thrakien, en uppgift inte helt utan stridigheter. Han grundade staden Lysimachia. I likhet med Antigonos antog han kungatitel år 306. Han deltog i alliansen av *diadochoi* i kriget mot Antigonos, som besegrades i slaget vid Ipsos år 301, varvid Lysimachos erhöi en stor del av Mindre Asien. Han råkade dock i fiendskap med sina forna bundsförvanter och stupade i krig mot Seleukos år 281, vilket medförde att det thrakiska kungariket upphörde. En av Lysimachos generaler, Filetairos, blev kung år 282 och grundade attaliddynastin med Pergamon som huvudstad.

Lysimachos mynt i ädla metaller, som visas i Fig. 18 och 19, har båda Alexander den Store på åtsidan. För att påvisa Alexanders gudomliga härkomst bär han Zeus Ammons horn. Myntens frånsidor uppvisar gudinnan Athena sittande på en tron med segergudinnan Nike i handen. Inskriptionen lyder ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Mynten kan ses som en hyllning till Alexander med hans porträtt på åtsidan och de två gudinnorna Athena och Nike, som båda återfinns på Alexanders guldmynt, på frånsidan.

Ptolemaios I Soter (305 – 283) var en av Alexander den Stores främsta generaler, som efter Alexanders död blev ståthållare i Egypten. Här grundade han den ptolemeiska dynastin som kom att regera som faraoner i Egypten fram till romarnas övertagande år 30 då Kleopatra VII begick självmord efter Markus Antonius och hennes förlust mot Oktavianus i sjöslaget vid Actium år 31. Under den 275-åriga ptolemeiska eran i Egypten spelade den av Alexander den Store grundade staden Alexandria en stor roll som huvudstad samt som centrum för spridning av den grekiska kulturen.

Den ptolemeiska myntningen var omfattande och diversiv. Som ståthållare under perioden 323-305 gav Ptolemaios I ut mynt med Alexander den Stores porträtt, medan hans som kung introducerade sig själv på åtsidan (se Fig. 20), ett porträtt som senare återkom på mynten för de flesta regenterna i den ptolemeiska dynastin. Drottningbilder var inte ovanliga på mynten, varken som hustru till en regent, eller som regerande drottning. En örn stående på en åskvigg (se Fig. 20) var den vanligaste frånsidesbilden både på mynt av ädla metaller och på bronsmynten.

Seleukos I Nikator (305 – 280) blev den som kom att överta större delen av Alexander den Stores efterlämnade rike, även om det skedde efter långvariga stridigheter mellan *diadochierna* i olika konstellationer – Antigonos I Monofthalmos verkad dock varit den störste opponenter. Början på det seleukidiska imperiet brukar sättas till år 312, då Seleukos återvände till och befriade Babylon efter slaget vid Gaza. Seleukos antog kungatiteln år 305 och flyttade huvudstaden från Babylon till det nygrundade Seleukia vid Tigris. Stridigheterna var dock ännu inte slut – ovan har beskrivits Antigonos nederlag i slaget vid Ipsos år 301, samt Lysimachos, som stupade vid slaget i Kurupeion år 281. *Diadochierna* Lysimachos, Ptolemaios I och Seleukos I gick alla bort i slutet av 280-talet i en ålder av över 80 år.

Seleukidmynten uppvisar liksom mynten från det ptolemeiska riket en stor variation. En skillnad är dock att efterträdarna till Seleukos I uppträder med egna porträtt. Myntet av Seleukos I i Fig. 21 är dock av sedvanlig alexandertyp men med inskriptionen ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

Seleukos efterträdare hade stora problem att hålla samman det stora seleukidriket. Partherna från nordöstra Persien tog efter hand över stora delar av det gamla perserriket förutom Egypten under åren omkring 200 f.Kr. till 200 e. Kr. För att vidga vyerna sammanfaller denna tidsperiod i stort med den mäktiga Han-dynastin i Kina. Partherna var starkt influerade av den grekiska kulturen och använde t.ex. grekisk text på sina mynt. Sasaniderna reagerade starkt mot det grekiska inflytandet och tog över makten i det gamla perserriket med hänvisning till den gamla akemenidtraditionen.

Den hellenistiska perioden

Den hellenistiska perioden i grekisk historia påbörjades efter Alexander den Stores bortgång år 323. Enligt beskrivningarna ovan kan man tro att det var en epok dominerad av stridigheter mellan de olika tronpretendenterna. Detta är delvis sant, men samtidigt var det en tid av spridning av grekisk kultur och språk i det väldiga rike som Alexander efterlämnade. Utöver de framgångsrika nybildade kungadömena fortsatte ett flertal klassiska statsstater som t.ex. Athen, Korint, Thebe, Miletos och Syrakusa att blomstra. Under det ptolemeiska riket blev staden Alexandria inflytelserik som centrum för handel och kultur. Biblioteket i Alexandria liksom fyrtornet på ön Faros (ett av världens sju underverk) är välkända.

Även Pergamon under attaliddynastin byggde upp ett omfattande bibliotek samt det kända Zeusaltaret, nu på Bodemuseet i Berlin.

Under den hellenistiska tiden gjordes stora framsteg inom naturvetenskap – matematikerna Euklides och Arkimedes verkade i Alexandria, den senare även inom tillämpad vetenskap. På astronomisidan gjordes stora framsteg genom introduktionen av ett heliocentriskt synsätt med beräkning hur solen, planeterna och zodiakerna rör sig på himlavalvet. Den sfäriska jordens omkrets beräknades, liksom med stor nogrannhet tidslängden för en månad. Flera av dessa upptäckter hölls senare tillbaka, speciellt av kyrkan, varför det dröjde fram till 1500-talet innan de genom Keplers observationer och beräkningar blev accepterade.

Delar av det hellenistiska Grekland övertogs efter hand av romarna. Antigoniddynastins fall år 168 efter ett regerande i Makedonien i 126 år beskrivs i nästa kapitel. Den sista delen att införlivas i romarriket var ptolemeernas Egypten då den siste makedonskättade faraon Kleopatra VII begick självmord år 30. Romarna med den blivande kejsaren Augustus hade härvid full kontroll över det väldiga romarriket i medelhavsområdet.

Antigoniddynastin i Makedonien under den hellenistiska perioden i Grekland

Antigoniddynastin grundades av Antigonos I Monofthalmos, en av Alexander den Stores mest framgångsrika generaler. Efter stridigheter inom *diadochierna* stupade han år 301 vid slaget i Ipsos. Sonen Demetrios, som stridit vid hans sida och även på egen hand i flera bataljer, kom att bli den förste ur antagoniddynastin att ta makten i Makedonien på grekiska fastlandet.

Demetrios I Poliorketes (294 – 288) tog över kungamakten i Makedonien efter Kassandros död och inre familjestridigheter. Han gifte sig med Lanassa, tidigare hustru till kung Pyrrhos av Epiros. Trots detta hotades hans rike av Pyrrhos och Lysimachos, som övertog det makedonska riket år 288 under Demetrios krig mot Seleukos. Demetrios blev tillfångatagen av Seleukos och avled år 283.

Trots en kortvarig regeringsperiod var Demetrios myntning storskalig och omfattade mynt i ädla metaller av alexandertyp, mynt med hans eget porträtt, samt propagandamyntet i Fig. 22, troligen präglat till minne av segern i sjöslaget



Fig. 22. Demetrios I Poliorketes, AR tetradrachm, 28 mm, 16.89 g.



Fig. 23. Pyrrhos, AE 17, 16.5 mm, 4.82 g.



Fig. 24. Antigonos II Gonatas, AR tetradrachm, 29 mm, 16.90 g.



Fig. 25. Antigonos III Doseon, AR tetradrachm, 29 mm, 16.73 g.

vid Salamis vid Cyperns kust mot Ptolemaios I år 306. Åtsidan visar segergudinnan Nike på fören av ett skepp och frånsidan den anfallande havsguden Poseiden med treudd. Demetrios präglings av bronsmynt var även den storskalig.

Mellanperioden (288 – 277) var ett årtionde då ingen regent hade någon långvarig kontroll över makten i Makedonien. **Pyrrhos** (288–284) av Epiros delade under den första perioden regerandet med Lysimachos. Han är dock huvudsakligen känd för sina kampanjer mot romarna i Italien och kartagoarmén på Sicilien, samt för uttrycket "en sådan seger till och jag är förlorad" efter segern mot romarna år 279 i Ausculum. Tillbaks på grekiska fastlandet kämpade han mot Demetrios efterträdare Antigonos och lade under sig stora delar av Makedonien och intog den tidigare argeaddynastiens första huvudstad Aigai. Pyrrhos öde beseglades dock i argeaddynastiens ursprungsstad Argos, där han år 272 dödades under ett fälttåg på Peloponnesos.

Pyrrhos bronsmynt i Fig. 23 från perioden 288 – 284 visar på åtsidan en makedonsk sköld med Pyrrhos namn i monogramform ΠΥ, samt på frånsidan en hjälm och inskriptionen BA – ΣΙ (kung) inom en ekkrans. Under den beskrivna mellanperioden 288 – 277 präglade medregenten Lysimachos sedvanliga tetradrachmer i Amphipolis.

Ptolemaios I Soters äldste son **Ptolemaios Keraunos** (281 – 279) övertog kungamakten i Makedonien efter att Lysimachos stupat i kriget mot Seleukos år 281 och den senare samma år mördats av Ptolemaios Keraunos. Maktinnehavet blev dock kortvarigt då Ptolemaios år 279 i sin tur stupade i kriget mot de invaderande kelterna.

Antigonos II Gonatas (277 – 239), son till Demetrios I Polioketes, återtog den makedonska tronen för antgoniddynastin år 277 efter en avgörande seger vid slaget i Lysimachia mot de från i norr inträngande kelterna. Antigonos var dock inte samma store krigsherre som sin far eller farfar utan förlitade sig till stor del på politisk diplomati. Hans relation till de olika grekiska stadsstaterna var förhållandevis stabil under den långa regeringstiden. Han var samtidigt en kulturpersonlighet och omgav sig med lärda män.

Enligt traditionen fortsatte Antigonos att prägla mynt i ädla metaller av alexandertyp med lite olika inskriptioner. Han gav även ut ett personligt propagandamynt, Fig. 24, med guden

Pan i centrum av en makedonsk sköld på åtsidan av gudinnan Athena Alkidemos med sköld svingande en blick på åtsidan. Inskriptionen lyder ANTIFONOY ΒΑΣΙΛΕΩΣ - en makedonsk hjälm syns ner till vänster. Avbildningen av guden Pan på åtsidan hänvisar sig till uppgiften att guden uppenbarade sig vid slaget i Lysimachia och satte panisk skräck i kelterna vilket bidrog till Antigonos seger.

Demetrios II Aetolikos (239 – 229) övetog kungamakten efter sin far Antigonos, som dog vid 80 års ålder år 239. Efter tio års stridigheter med att utvidga kungariket stupade han i ett krig mot dardanerna, ett folk från dagens Kosovo med omnejd, och efterlämnade sin minderårige son Filip som arvinge till det makedonska riket. Inga mynt kan med säkerhet tillskrivas Demetrios II:s regeringstid.

Antigonos III Doston (229 – 221), en halvkusin till föregångaren Demetrios II blev regent i Makedonien i avvaktan på att Demetrios nioårige son Filip skulle växa upp. Han gifte sig med Demetrios änka och blev således styvfar till Filip. Antigonos började med att framgångsrikt driva ut dardanerna ur norra Makedonien och återta rebellstäderna i Thessalien. Tillsammans med ett flertal hellenistiska stadsstater besegrade han Kleomenes från Sparta år 222. Samtidigt skedde dock en illyrisk invasion i Makedonien, varför Antigonos snabbt återvände hemåt. Han stupade i kriget mot Illyrien och den nu 17-årige Filip tog över som kung i Makedonien.

Myntet i Fig. 25 med Poseidon på åtsidan och och Apollo sittande på fören av ett skepp, och texten ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIFONOY på fränsidan tillskrivs traditionsenligt Antigonos III, medan nyare rön pekar på att myntet redan utgivits av Antigonos II efter segern i sjöslaget vid ön Andros år 246 mot den ptolemeiska flottan. Möjligtvis fortsatte utgivandet även under Antigonos III:s regeringstid.

Filip V (221 – 179) var trots sin ungdom en dynamisk och framgångsrik härskare. Hans första uppgift blev att driva ut dardanerna, som återigen hotade norrifrån. Hans auktoritet ökade genom framgångarna i kriget mot det aetoliska förbundet i mellersta Grekland. Romarnas ökade inflytande gjorde att Filip allierade sig med Hannibal, vilket gav lite utbyte, samtidigt som romarna allierade sig med aetoliska förbundet och attaliderna i Pergamon. I syfte att befria de

grekiska stadstaterna från makedonskt inflytande anföll romarna och besegrade de makedonska styrkorna år 197. Filips maktsfär blev härigenom begränsad till det makedonska kungariket. Förhållandet till romarna blev efter hand allt mer ansträngt, speciellt efter att Filips yngre son Demetrios avlivats som förrädare år 180 efter att ha visat sympatier för romarna. Detta tog Filip mycket hårt och han avled ett år senare, varvid hans äldste son Perseus övertog makten.

Filip V:s myntning är variationsrik och omfattande, speciellt vad gäller bronsmynten. Hans namn eller förkortning därav förekommer på alla mynt. Ett exempel ges i silverdidrachmen i Fig. 26 med Filip V på åtsidan och inskriptionen ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΦΙΛΙΠΠΟΥY över och under en klubba, allt inom en ekrans på fränsidan.

Perseus (179 – 168) kom att bli den sista makedonske regenten. Trots varierande framgångar i relationen med romarna under den tioåriga regeringsperioden slutade det dock med en förlust mot romarna, ledda av generalen Lucius Aemilius Paullus i slaget vid Pydna år 168. Perseus med familj tillfångatogs och fördes av Paullus till Rom för att uppvisas där under det kommande segertåget. Efter två år i romersk fångenskap avlivades Perseus. För att hedra minnet av Aemilius Paullus seger över makedonierna gav



Fig. 26. Filip V, AR didrachm, 23 mm, 8.39 g.



Fig. 27. Perseus, AR tetradrachm, 32 mm, 14.94 g.



Fig. 28. L. Aemilius Lepidus Paullus, AR denar, 18.5 mm, 3.96 g.



Fig. 29. Amphipolis, Första regionen, AR tetradrachm, 29 mm, 16.46 g.



Fig. 30. Thessaloniki, Romersk provins, Aesillas, AR tetradrachm, 30 mm, 16.52 g.



Fig. 31. Kejsar Augustus, Romerskt provinsmynt från Filippi, AE 23, 23 mm, 11.75 g.

släktingen Lepidus Paullus ut en silverdenar år 62 med en frånsida visande en makedonsk trofé med Aemilius Paullus på höger sida och fångarna Perseus med två barn på den vänstra, Fig. 28.

Perseus gav under sin regeringsperiod i Makedonien ut silvertetradrachm i attisk viktstandard, samt i reducerad viktstandard. Ett exempel på den senare ges i Fig. 27 med Perseus porträtt på åtsidan och en örn stående på en åskvigg samt med texten ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΕΡΣΕΩΣ, allt inom en ekkran, på frånsidan. Perseus myntning kompletteras med ett begränsat antal bronsmynt.

Efter romarnas övertagande av Makedonien delades riket upp i fyra regioner, *meris*, med huvudorterna Amphipolis, Pella, Thessaloniki och Pelagonia. Ett exempel på mynt från den första regionen, Amphipolis, ges i Fig. 29 med Artemis i centrum av en makedonsk sköld på åtsidan och en klubba samt inskriptionen ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ inom en ekkran på frånsidan.

De fyra regionerna upplöstes år 146 och kom att ingå som del i en större makedonsk provins under romarna. *Quaestorn* Aesillas gav ut tetradrachmen i Fig. 30 omkring år 90 i Thessaloniki med Alexander den Store och texten ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ på åtsidan och *fiscus*, *sella curullus* och klubba, samt texten AESILLAS Q, allt inom en lagerkran, på frånsidan.

Denna artikel avslutas på samma sätt som föfattarens bidrag till "Samlad Glädje 2009" med att visa ett romerskt provinsmynt, Fig. 31, från Filippi, staden som fått sitt namn efter Filip II, den makedonske kung, som tillsammans med sin son Alexander den Store är de mest framgångrika härskarna i Makedonien. Myntet är utgivet av kejsar Augustus, som tillsammans med Markus Antonius besegrade Julius Caesars mördare Brutus och Cassius vid slaget just i staden Filippi år 42. Augustus hade då namnet Octavianus liksom vid segern i det avgörande sjöslaget i Actium år 31 mot Markus Antonius och hans allierade drottning Kleopatra av Egypten, den siste regenten av den makedonskättade ptolemeiska dynastin. Romarrikets övertagande av medelhavsområdet kan ses som en avslutning på det makedonska inflytandet i Grekland, beskrivet i denna artikel. Romarrikets övergång från republik till kejsardöme var ämnet för bidraget till "Samlad Glädje 2009". Det är intressant att se likheten i utvecklingen av det makedonska kungariket och det romerska riket med storheter som Filip II och Julius Caesar, vilka på ett avgörande sätt förberedde de utvidgade rikena. De blev dock bågge mördade,

och det var Filip II:s son Alexander den Store och Julius Caesars adopterade son, den blivande kejsaren Augustus, som svarade för bildandet av det makedonska världsherraväldet respektive det romerska kejsardömet.

Referenser

Myntbilderna i denna artikel är tagna av författaren, förutom Fig. 1-5, 12, 13, 15-17, 23, 24 och 26, som är reproducerade med tillstånd av Classical Numismatic Group, Inc., www.cngcoins.com. Fig. 9 är från Wikipedia och kartbilderna, Fig. 8 och 14, är framställda av författaren genom modifiering av https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Imperio_de_Alejandro_Magno_con_ruta.svg, CC-BY-SA-3.0.

För vidare läsning, se:

Nils Billing m.fl., *Antiken - från faraonernas Egypten till romarrikets fall*. Natur & Kultur, 2017.

Oliver D. Hoover, *Handbook of Coins of Macedon and Its Neighbors*, Volume 3, Part 1. CNG, 2016.

English summary

The Macedonian kingdom covers a period in Greek history of more than 600 years, from about 800 to 168 B.C. With the exception of some short intermittent periods, two dynasties have been ruling the Macedonian kingdom, the Argeads and the Antigonids. The most well-known Argeads are Philip II and Alexander the Great – the former succeeded by a combination of power and diplomacy to unite the Greek city states for an attack on the Persian empire, a mission brought about by his son Alexander with effectiveness and power. The successful warfare of Alexander the Great resulted in the Hellenistic period in Greek history with a spread of Greek civilization and culture into a large part of the antique world. Successively the claim of another power for the Mediterranean region increased, and the Macedonian kingdom fell into the hands of the Romans at the battle of Pydna in 168 B.C. The Hellenistic period ended in connection with the Roman victory at the battle of Actium in 31 B.C.

The power claims of the Macedonian kings are evident from their coins, showing motives of prominent divinities like Zeus, Apollo, Athena, Poseidon, Nike and the hero Heracles, as well as warlike attributes like shields, helmets, spears and animals like horses, lions and eagles.